

DEÁK ÁGNES

Együttműködés vagy konkurencia*

Az alsó-ausztriai, a csehországi és a magyarországi ellenzék
összefogási kísérlete 1847–1848-ban

A magyar és az osztrák történetírás már felfigyelt arra a jelenségre, hogy 1847 nyarától egészen 1848 márciusáig politikai kapcsolatok létesültek a magyarországi reformellenzék, az ausztriai és a csehországi rendi mozgalmak között.¹ Korábban erre nemigen történt kísérlet sem.

Köszönhető volt ez egyrészt annak, hogy az ausztriai ellenzék különféle csoportjainak – mindenképp a rendi mozgalmaknak – a tevékenysége csak a 40-es évek közepétől vált igazán élénké. Az ausztriai tartományi gyűlések igen korlátozott jogkörrel rendelkező testületek voltak. Tevékenységük lényegében a kirovott adómennyiség évenkénti formális jóváhagyását jelentette. Az I. Ferenc halála után felpezsdült politikai aktivitás azonban az 1840-es évek elején életre hívta a formálódó politikai ellenzék új intézményeit, a Concordia irodalmi kört, a Jogi-Politikai Olvasóegyletet. A külföldön megjelent és a birodalomba becsmpésztett ellenzéki röpiratok, a német liberális sajtó, mindenképp az augsburgi *Allgemeine Zeitung* és a *Die Grenzboten* cikkei új lendületet adtak a tartományi rendi mozgalmaknak is. Ösztönzőleg hatott az is, hogy Poroszországban 1841-ben újra összehívták a tartománygyűléseket. Az alsó-ausztriai rendek 1843 őszén Anton von Doblhoff-Dier báró vezetésével felvetették egy öt évig önkéntes, utána viszont kötelezően életbe lépő tized- és robotmegváltást előíró tervet és egy rendi hitelbank felállításának programját. Állást foglaltak a föld-, a bélyeg- és a fogyasztási adó csökkentése és egységes jövedelemadó bevezetése mellett. 1845-ben a Landtag petíciója már nagyobb szerepet kért a saját számára a tartományi törvényhozásban, az uralkodó nem is volt hajlandó a petíciót személyesen átvenni.² Csehországban

* A tanulmány rövidített változata megjelent német nyelven a *Der Reichstag von Kremsier 1848–1849 und die Tradition des Parlamentarismus in Mitteleuropa* (Kremsier–Kroměříž, 1998) Konferencia kötetében. A magyar nyelvű változat elhangzott a Kerényi Károly Szakkollégiumban (Pécs, 1999. március).

¹ Az ausztriai történetírásban erre elsőként rámutat: Beidtel, Ignaz Dr.: *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740–1842*. Bd. 2. Innsbruck, 1898. 334., 434.: „1847 őszén a rendek már nem rejtették véka alá, hogy ha a kormány tétlen marad, s panaszaiknak nem ad helyt, még eltökéltebben munkához látnak. ... Bécsben és Prágában nyílt titok volt, mit is terveznek az ottani rendek vezetői, Pozsonyban is tudtak arról, s nem tűnik valószínűtlennek, hogy az egyes országok rendeit összekötő hálózat szálai az állam összes tartományát átszöttek.”

² Bibl, Viktor: *Die niederösterreichischen Stände im Vormärz*. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der Revolution des Jahres 1848. Wien, 1911.; Schlitter, Hanns: *Österreichs Vormärz*. Bd. 4: *Niederösterreich*. Zürich–Leipzig–Wien, 1920. (a továbbiakban: Schlitter); Franz, Georg: *Liberalismus. Die deutsch-liberale Bewegung in der Habsburgischen Monarchie*. München, é. n.; Winter, Eduard: *Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Strömungen von 1790–1868*. Berlin, 1968. 177–185.; Melville, Ralph: *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts*. Mainz, 1998. 61–66. (a továbbiakban: Melville); Fink, Karl: *Anton Freiherr von Doblhoff-Dier*. Phil. Diss., Wien, 1948.; S. Lengyel Márta: *Egy osztrák röpirat útja a negyvennyolcas forradalom felé*. Századok, 1960. 5–6. sz. 750–793., 1961. 1. sz. 47–82.; S. Lengyel Márta: *Reformersors Metternich Ausztriájában* (=Értekezések a történeti tudományok köréből 47.) Budapest, 1969.; Niederhauser Emil: *A jobbágyfelszabadítás Kelet-Európában*. Budapest, 1962. 91–93. (a továbbiakban: Niederhauser); Urbán Aladár: Eu-

az évtized közepén a cseh rendek deputációt indítottak az uralkodóhoz, s kérték a II. Ferdinánd által biztosított korábbi rendi jogaik helyreállítását, hitelintézet felállítását, s hogy vezető tartományi hivatalnok csak a csehországi rendek tagjai közül kerülhessen ki. 1845-től törekvéscik fő iránya az adójóváhagyás jogának kiharcolása volt.³ 1847 májusában a tartománygyűlés megtagadta az 1848-ra tervezett 50 000 forintnyi hadiadó jóváhagyását, ezután 1847. november 29-én az udvari kancellária dekrétuma „szigorú megrovás”-ban részesítette a rendeket és hangadóikat.⁴ A csehországi és az ausztriai rendek között a személyi kapcsolatok révén igen szoros volt az érintkezés.

A birodalom többi tartományainak politikai viszonyaival való foglalkozás bizonyos mértékig irányváltást jelentett a magyar ellenzéknel is. Fő törekvésük ugyanis a magyar alkotmányos különállás tiszteletben tartásának biztosítása, illetve a különállás megszilárdulásához minél több további biztosíték megszerzése volt. A birodalom másik fele politikai viszonyainak bírálata taktikailag sem látszott kívánatosnak, hiszen a kormánnyal való újabb ütközési felületet jelentett volna. Stratégia szempontjából is ajánlatosnak tűnt a politikai programkészítés horizontját Magyarország határaival lezárni, hiszen az ellenzék számára a távlati cél Magyarország birodalmon belüli önállóságának növelése volt.⁵ Wesselényi Miklós *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című röpirata (1843) mellett csak elvéve találunk határozott állásfoglalásokat a kérdésben. Ezek egyike volt például Lukács Móríc cikke – s nem véletlenül a magyar liberális reformerek eszméit a német nyelvterületen népszerűsíteni kívánó *Vierteljahrsschrift aus und für Ungarn* című folyóiratban jelent meg –, amely már felveti a birodalom másik rész alkotmányos átalakulásának elkerülhetetlenségét.⁶ Hogy ezt a távolságtartó magatartást hogyan értékelte a kialakuló, a liberális elveket az összbirodalmi centralizáció elveivel párosító ausztriai ellenzéki áramlat, jól mutatják történetünk egyik szereplőjének, Karl Moeringnek 1847. november 30-án papírra vetett sorai: amíg korábban a magyar ellenzék „a magyarizmus szűk korlátai között maradt, s csak a magyar szabadság érdekében harcolt a kormányzat korlátozó rendszerével szemben, azaz míg politikája kizárólag magyar politika volt, a monarchia összviszonyaiban való bármiféle részvétel nélkül, bármiféle vonzódás nélkül a német tartományok irányában, az összállami eszme leghalványabb fel fogása nélkül, sőt épp ellenkezőleg törekvése épp afféle mutatott, hogy a magyar elem a szabadságot elkülönülten a többitől tartsa fenn a maga számára, az öntudat és a felébredt férfias büszkeség jegyében, ugyanakkor szánalommal, sőt megvetéssel tekintve a németekre, mely

rópa a forradalom forgószélben 1848-1849. Budapest, 1970. 111-113.; Hanák Péter: Osztrák állampatriótizmus a hódító nacionalizmus korában. Világosság, 1978. 151-157.; Deák Ágnes: Wesselényi Szózata a korabeli osztrák-német és szláv röpirat-irodalom tengerében. In: Kölcsény Társasági Füzetek 8. Fehérgyarmat, 1997. 17-38.

³ Helfert, J. A. Freiherr von: Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848-1849. Freiburg im Breisgau-Wien, 1907. Bd. 1. 59-67., 79-82., 97-99. (a továbbiakban: Helfert); Schlitter Bd. 2.: Böhmen; Hanke, Gerhard: Die politischen Kräfte und die Verwaltung der böhmischen Länder in der Zeit des Metternichschen Absolutismus. In: Handbuch der Geschichte der Böhmisches Länder. Hg. von Karl Bosl. Bd. 2. Stuttgart, 1974. 586-599.; Melville 66-88.; Niederhauser 93-96.

⁴ [Falk, V.]: Ständische Verhandlungen in Oestreich Bd. 1.: Der böhmische Landtag im Jahre 1847. Hoffmann und Campe, Hamburg, 1848. A dekrétumot közölte a korabeli sajtó is: Aus Prag. Die Grenzboten, 6. Jg. (1847) Bd. 4. Nr. 49.

⁵ Varga János: Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején. Budapest, 1982. 115-141.; Gergely András: Liberalizmus és nemzet. Eötvös József és a Habsburgok az 1840-es években. Világosság, 1990. 4-5. (a továbbiakban: Gergely 1990.); Evans, R. J. W.: Magyarország a Habsburg-monarchiában 1840 és 1867 között. Acta, 1995. 4. sz. 5-26.

⁶ Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Leipzig, 1843., németül: Eine Stimme über die ungarische slawische Nationalität. Leipzig, 1844.; Lukács Móríc Magyarország jelene és jövője című cikkét lásd Lukács Móríc munkái. Összegyűjtötte Gyulai Pál. Budapest, 1894. 2. köt. 37-52.

érzés az úgynevezett «svábgyfűlöletben» nyert kifejezést, addig a német tartományok is csak részvétlenül nézhettek Magyarországra, néma fájdalommal, rosszul titkolt irigységgel, mely nyilait a neveltségesség plasztikonjára lövöldözte, s a magyarokon mulató viccekkel akart elégtételt venni azok nagyobb szabadságáért és erősebben kifejtett emberi méltóságérzetéért.⁷ Másfépp értékelte, de nagyon hasonlóan látta ezt a magyar kortárs is: „Magyarország vegyes házasságban élt egész e pillanatig Ausztriával – írja Vahot Imre 1848-ban –, sokat zörögtek morogtak a házaselek egymás között. De csak meg volt a béke. A millyen csak egy csinos menyecske és egy elvénült férj között lehet. Magyarország minden lépése Ausztria állapotából föltételeztetett. Vén férjek féltékenyek fiatal nejceikre.”⁸

Az 1847-től megfigyelhető közeledési folyamat első szemmel látható jele a párttá alakuló magyar ellenzék programnyilatkozata volt 1847. júliusában, mely kinyilvánította: a magyar alkotmányosság legszilárdabb biztosítója a birodalom másik felének alkotmányos átalakítása lehetne.

A közeledés mögött húzódó tényezők igen összetettek voltak, de kimutatható mögöttük egy személyiség, az ausztriai ellenzéki publicisztika 1848 előtt talán legnagyobb tekintélyű alakjának, Victor Franz von Andrian-Werburg báró meghatározó befolyása. A kormányzat is jól tudta ezt, s hogy milyen súlyú vétségnek tartották, mutatja, hogy még az 1850-es években sem felejtették el Andrian-Werburg „bűnlistájának” egyik legterhelőbb pontjaként megemlíteni a következőt: „Azon elveihez híven, melyek őt a publicisztika mezejére, a rendi gyűléseken a császári kormányzat ellenében a nyílt és erőteljes ellenzéki fellépésre készítették, az 1848-as forradalom kitérőse előtt nem sokkal szóbeli és írásbeli kapcsolatba lépett a magyar ellenzéki párt korifeusaival, arra törekedett, hogy az ausztriai és csehországi tartományok elégedetlen rendeit felsorakoztassa, törekvéseit a magyar haladópárt tendenciáival összhangba hozza, s őt magát bizonyos mértékig e mozgalom középpontjába helyezze.”⁹

Andrian-Werburg az osztrák-német ellenzék igen sajátos és rejtélyes alakja.¹⁰ Görz környéki bárói család gyermeke, aki 1833-ban kezdi hivatali pályafutását Milánóban. Egész életútja a nagyra törő vágyakkal és ambíciókkal teli „felesleges ember” osztrák típusát rajzolja elénk, aki nem találja a tért és időt tehetségének kibontakoztatására. A Vormärz időszakának vitathatatlanul legnagyobb hatású ellenzéki munkája az *Österreich und dessen Zukunft* (Ausztria és jövője) címmel Ausztriában, 1842-ben névtelenül megjelent röpirata volt, melyet egész Ausztria olvasott, s egész Ausztria találgatta, ki lehet a szerző, hiszen ez volt az első

⁷ Moering, Carl: Politische Miscellen vom Verfasser der „Sibyllinischen Bücher aus Oesterreich”. Wien, 1848. 79.

⁸ Vahot Imre: Országgyűlési emlék. Politikai, történeti és szépirodalmi Almanach. Budapest, 1848. 6.

⁹ Feljegyzés Andrian-Werburgról, Bécs, 1856. július 1. ÖStA, HHStA, Außenministerium, Informationsbüro, BM 1856:1777. Vö. Feljegyzés Kempen rendőrmiszter részére, Bécs, [1853.] április 18. ÖStA, AVA, Oberste Polizeibehörde, Präs. II. 1853:1716.

¹⁰ Egyetlenegy átfogó életrajza: Glanner, Friederike: Viktor Franz von Andrian-Werburg. Ein Lebensbild. Phil. Diss., Wien, 1961. (a továbbiakban: Glanner) A disszertáció Andrian naplóinak feldolgozására épül, de a magyarországi kapcsolatokra vonatkozó adatokat csak futólag említi. Andrian naplóiról lásd: Fellner, Fritz: Die Tagebücher des Viktor Franz von Andrian-Werburg. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Bd. 26. (1973) 328-341. 1850-es évekbeli magyarországi kapcsolatairól lásd Deák Ágnes: Adatok Eötvös József 1850-es évekbeli tevékenységéről. Aetas, 1997. 1. sz. 144-150. Andrian hagyatéka, naplókötetei is jelenleg a Brno-i Városi Levéltárban találhatók, (Archiv města Brna, Großgrundbesitz Líšeň – H2, Krab. 116, Inv. č. 671, Krab. 114-115, Inv. č. 663-664) kivéve a 7. kötetet, amely az 1847. március 2. és 1847. december 30. közötti időszakot fogja át. Ez a kötet korábban Prof. Walter H. Perl (USA) tulajdonába került, akinck a hagyatéka jelenleg a marbach-i Deutsches Literaturarchivban található. A hagyatékek listáján ugyan szerepel ez a naplókötet, de az valószínűleg a szállítás, átadás alkalmával elkallódott. Így az erre az időre vonatkozó résznél Glanner disszertációjára támaszkodom majd, aki még feldolgozta ezt a naplókötetet is. Ezúton köszönöm Fritz Fellner professzor úrnak (Bécs) a hiányzó naplókötetre vonatkozó információkat, s Marta Romportlovának, a brnoi Masaryk egyetem történeti intézete docensének brnoi kutatóutamhoz nyújtott segítségét.

kifejezetten ellenzéki szellemű politikai röpirat, mégpedig helyenként éles hangú, provokáló, de mindenképpen megfontolt és gondolatébresztő munka. Műve Magyarországon is jól ismert lehetett, mutatja ezt például, ahogy Kemény Zsigmond egyik 1847 körüli játszódó kisregényébe beleszötte alakját egy futó félmondat erejéig.¹¹ Évekig sikerül megőriznie inkognitóját, mialatt Velencében, Udinében, Görzben majd Milánóban hivatalnokoskodott, s szövegét nagyra törő hivatali és politikai álmait. Untatták a hivatali teendőik, nem szabadult az unalomtól Bécsbe helyezése (1845. január) után sem. „Mi egy elítélt generáció vagyunk – írja 1844-ben naplójában –, középen állunk egy nagyszerű múlt s egy ragyogó jövő között.”¹² Ezt a helyét nem találó sodródást állítja meg néhány pillanatra a tárgyat találó ambíció. Röpirata megjelenéséhez például nagy reményeket fűzött, de azután a nagy közönségsiker ellenére – saját életében éppúgy, mint a közéletben – maradt minden a régiben. Kettős ambíció munkált Andrianban: szeretett volna magas hivatali karriert befutni, például valamely tartomány kormányzója lenni, hogy így működhessek közre Ausztria intézményeinek „radikális” átalakításában; 1842-43 tájékán rövid időre a diplomáciai karrier vágya is feltűnt, közben viszont árgus szemmel figyelte kortársainak előre haladását a hivatali ranglétrán. Nagy sérelmet jelentett számára 1846-ban, hogy az egykor Milánóban az ő beosztottjaként dolgozó Leo von Thun grófot, aki maga is ismert publicista volt, Franz Stadion gróf galíciai kormányzó mellé császári biztossá nevezték ki. Úgy érezte, ez az utolsó csepp a pohárban, hogy lemondjon a hivatali karrier álmáról, s reformelképzeléseinek megvalósítását újra a publicisztika, majd az ellenzéki politizálás rendi színterein keresse. Az is nagy változást hozott életében, hogy 1846 nyarán szűk baráti körben tett néhány megjegyzése nyomán a kor ismert német liberális publicistája, a *Die Grenzboten* szerkesztője, Ignaz Kuranda nyilvánosságra hozta a sokat vitatott röpirat szerzőjének kilétét, ami hirtelen az ismertségbe emelte őt, miközben persze kompromittált személlyé tette az udvari körök előtt.

Már korábban is felvetődött benne, hogy a *Journal des Débats* mintájára saját lapot indítson, „nem hivatalosat, nem is miniszterialist [„ministeriell”], hanem egy mérsékelt liberális konzervatív szellemiségűt”,¹³ s már egy évvel korábban, 1845-ben is újabb anonim röpirattal jelentkezett *Herr M. A. Thiers und seine Geschichte des Consulats und Kaiserreichs* címmel.

E tétova útkeresés közben fordul figyelme 1845 nyaratól kezdve egyre határozottabban az alsó-ausztriai és a csehországi rendi mozgalom felé. Nem előzmények nélküli ez nála, hiszen már röpiratának kiinduló gondolata is az volt, hogy egységes birodalmi közszellem hiányában szétesőben lévő ausztriai birodalmat a bürokrácia és a mindent maga igazgatni akaró merev abszolutizmus ellenében a rendi alkotmányos intézmények, a döntési jogkörrel is rendelkező tartománygyűlések újra életre hívása (kiegészítve a hagyományos rendeket a polgárság és a parasztok képviselőivel) és (lombardiai minták alapján) a községi autonómia elveire épített decentralizált közigazgatás mentheti meg. Terve előirányozta közös birodalmi gyűlés felállítását is, de programja továbbra is nagy szerepet szánt a tartományi nemesi elitnek. Valódi kapcsolata azonban Andriannak a rendi mozgalmakkal korábban nem volt. 1846 augusztusában külföldi útja során megismerkedik Doblhoff-Dier báróval, akitől reméli, hogy annak kapcsolatai révén végre politikai értelemben gyökeret cserélhet.¹⁴ Még ugyanebben a hónapban Berlinben megismerkedik személyesen Kurandával is.

Érthető módon fordul figyelme ezzel párhuzamosan Magyarország s ezen belül is a magyar liberális ellenzéki mozgalom felé, hiszen az a birodalom legerősebb rendi mozgalmát testesítette meg. Magyarországot már híres röpiratában is igazi alkotmányos államnak mi-

¹¹ „Blanka! Adrien gróf, ki röpirataival annyi borsot tört Metternich herczeg orra alá, banquetre kért a doge-palotába, hová csak a tudomány tekintélyei hivatnak meg, s én kielégítetlen hagyomány hiúságomat, hogy 10-én a sajtószínen egy családi ebédnél lehessenek, szép báróné!” Kemény Zsigmond: *A szív örvényei* (1851). In: Kemény Zsigmond összes művei 4. köt. Budapest, 1897. 8-9.

¹² Andrian-Werburg naplója, Bécs, 1844. február 20.

¹³ Andrian-Werburg naplója, Bécs, 1845. január 26.

¹⁴ Andrian-Werburg naplója, Helgoland, 1846. augusztus 11.

nősítette, melynek „különlegesen olcsó, liberális és legalábbis alapelveit tekintve nagyon célszerű igazgatási rendszere” van, kevés hivatalnokkal, kis adókkal, az önkormányzat elvére épülő megyerendszerrel. Kifejtette, hogy Magyarország erős nemzeti tudatával is hat a szomszédos tartományokra, mivel azokban is mintegy ellenreakcióként feléled a nemzeti büszkeség. Épp ezért – folytatja – a kormányzat most már nem folytathatja tovább a „divide et impera” politikáját.¹⁵ Ugyanakkor a magyarországi politikai küzdelmekről nem volt hízelgő véleménye, az 1843-44-es országgyűlés vitái például még inkább csak mint a politikai éretlenség és forrófejűség példái jelennek meg naplójának oldalain,¹⁶ míg a magyarokról az agglegény Andrian-Werburgnak ekkor még leginkább a szép nők jutnak eszébe, akik iránt – mint később írja –, „mindig is különös előszeretettel viseltetett”.¹⁷ Személyes ismeretségei ekkoriban jórészt a konzervatív magyar arisztokrácia körére korlátozódott, a legtöbbet említett személyiségek naplójában Bethlen Imre, Jósika Samu, Zichy Edmund, Szécsen Antal és Pálffy Fidél. 1845 tavaszától kezdve azonban már nyomon követhető, hogyan kíséri figyelemmel a magyar mozgalommal kapcsolatos híreket. Személyes kapcsolatait is tudatosan ápolja, júniusban elkísérte például Esterházy Károlyt Győrbe ünnepélyes főispáni beiktatására, majd a fürdőélet „tanulmányozására” Pöstyénbe utazott. „Magyarul készülök tanulni, s a következő nyarat erre szánni. Érdekes lesz megismerni egy olyan nemzetet és országot, amelynek tükrében sok mindent szemügyre kellene venni magunkon” – írja naplójában 1845. május 22-én.

Eközben a publicisztika terén igyekszik Ausztriában működni, de időről-időre meggyűlik a baja a cenzúrával. Úgy érzi, ez a tér is bezárul előtte, míg Magyarország ezzel szemben szélesebb játéktérrel kínál politikusai számára. Futó ötletként az is felmerül benne 1846 tavaszán, hogy egy esetleges házassággal aktivitásának színterét teljesen áttegye Magyarországra; nagy nyári magyarországi és erdélyi utazást tervez, s esetleg egy munka írását a szászok alkotmányáról, mely „a municipális alkotmány és önkormányzat mintája” lehetne.¹⁸ Végül egy konkrét terv körvonalai bontakoznak ki fejében, abban egyelőre még a magyar konzervatívok támogatására, de egyes liberális személyiségek közreműködésére is számíthatna: az ausztriai közvéleményre egy magyarországi sajtóorgánumon keresztül kívánt volna hatni; német nyelvű lapot alapítani mint a magyarországi németek lapját, akik közvetítő elem lehetnek Magyarország és a birodalom többi tartománya, ugyanakkor a szlávok és a magyarok között. Ő maga persze továbbra is csak a háttérből irányított volna, Bethlen Imre barátja közvetítésével a magyar konzervatívokat szeretne volna a tervnek megnyerni, de számításba veszi Pulszky Ferenc, Teleki László esetleges közreműködését is. „Nem szabad senkinek sem sejtetni, hogy a dolog tulajdonképpen az ausztriai tartományokkal áll kapcsolatban” – írja.¹⁹

E tervben már körvonalazódnak Andrian stratégiájának fő elemei: a magyarországi politikai közegzet felhasználni annak érdekében, hogy nyomást gyakoroljon a kormányzatra, s Ausztriában a rendi mozgalmat erősítse, de úgy, hogy ő – legalábbis kezdetben – a háttérben maradjon, s ugyanúgy megőrizze inkognitóját, ahogy azt 1846 nyarán még röpiratának szerzőségét tekintve is tette. Tervei miatt igencsak aggodalmasan figyelte gróf Apponyi György kancellár energikus terveit, ígéreteit az ellenzék elleni erőteljesebb fellépésre, a cenzúra szigorítására vonatkozóan. Közben azonban már újabb terv kovácsolódik ki fejében, s a lapterv eltűnik a napló oldalairól.

1846 júniusában jegyzi fel a hírt a magyar ellenzék június eleji konferenciájáról: az ellenzék egy bizottságot hozott létre Deák Ferenc elnöke alatt, melynek célja külföldön az el-

¹⁵ Oesterreich und dessen Zukunfr. Hamburg, 1843. 131-133.

¹⁶ Vö. „Az országgyűlés feloszlata felé halad – magyar állambölcsesség”. Andrian-Werburg naplója, Hamburg, 1843. szept. 30.

¹⁷ Andrian-Werburg naplója, Velence, 1848. jan. 21.

¹⁸ Andrian-Werburg naplója, 5. köt. Bécs, 1846. március 29.

¹⁹ Andrian-Werburg naplója, 5. köt. Bécs, 1846. márc. 29. Pulszkyt személyesen is ismerte, vö. Pulszky Ferenc: Életem és korom. Budapest, 1958. 1. köt. 243. (a továbbiakban: Pulszky)

lenzék céljait népszerűsítő munkák megjelentetése annak érdekében, hogy ellensúlyozzák a bécsi kormány negatív propagandáját. Andrian azonnal felismeri az e tervben rejlő lehetőségeket, s elhatározza, soron következő hamburgi útja alkalmával tárgyal majd erről röpiratának egykori kiadójával, Campéval s az ugyancsak ott élő neves osztrák-német liberális publicistával, Franz Schuselkával.²⁰ Júliusban valóban Németországba utazik, de naplójában nincs nyoma annak, hogy ez alkalommal már aktívan fellépett volna a magyar ellenzék céljainak támogatásáért.

Feltételezhető, hogy Andrian kérte fel Bethlen Imrét, hogy hozza őt személyes összeköttetésbe a magyar ellenzékkel. Ezt megkönnyítette az is, hogy éppen 1846 augusztusában derült fény a *Die Grenzboten* tudósítása nyomán arra, hogy ő a híres röpirat szerzője. Szeptember 6-án – mint Andrian írja – Bethlen „lőhalálában magához hívta”, közölve, hogy gróf Batthyány Lajos kíván megismerkedni vele, aki – mint írta – csak miatta tartózkodott nála.²¹ Egyáltalán nem lehet véletlen, hogy éppen Batthyány lett az a személyiség, akivel a közvetlen kapcsolatfelvételre sor került, hiszen a fennmaradt források tanúbizonysága szerint Batthyányt már az 1843-44-es országgyűlés időszakában is foglalkoztatta a két birodalmi fél eltérő kormányzati formája.²² Bethlen nyilvánvalóan már előtte közölte Batthyányval, mire is vállalkozna Andrian-Werburg, hiszen beszélgetésük – legalábbis Andrian beszámolója szerint – már teljesen ezen a nyomvonalon haladt: „A magyar ellenzék ugyanis a kormány agresszív politikájának ellenében a maga részéről is a legintenzívebb tevékenységet kívánja kifejteni, nevezetesen a közvélemény fóruma elé állni röpiratok, újságcikkek és egy saját folyóirat útján, hogy védelmezhesse magát a kormány részéről terjesztett szisztematikus rágalmak ellen. Magyarországon ez nem lehetséges, így ezt Németországon kell kivitelezni, s nekem kellene ebben közvetíteni, stb. Én azonban nem adtam határozott pozitív választ, mivel meg akarom őrizni szabadságomat, s mindenekelőtt nem akarok belebonyolódni egy túlságosan messzemenő ellenzéki tevékenységbe. Ezért először látni akarom a röpiratokat, elolvasni,

²⁰ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. 1846. jún. 24. A bizottság megalakulására és működésére vonatkozóan vö. Vö. Barta István: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847-48. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951. 90-94., 257., 261. (a továbbiakban: Barta) (A bizottság elnöke nem Deák volt; a vállalkozást nagy összeggel támogatta Batthyány Lajos és Batthyány Kázmér is.) Andrian-Werburg iratai között található egy N. S. szignóval ellátott, Gróf E. B. (feltehetően Emerich Bethlen) címzésű, Bécsben 1846. augusztus 4-én kelt tudósítás is, mely a magyar ellenzék legújabb lépéseiről számol be annak érdekében, hogy gróf E. B. egy külföldi barátjának (feltehetőleg Andrian-Werburgnak) információkat szolgáltatthasson erről. A beszámoló megerősíti a hírt az ellenzék tervezett tudatos külföldi sajtókampányáról: felszólították az ellenzéket támogatókat efféle cikkek, röpiratok írására, s hogy azokat nyújtsák be a választott bizottsághoz, amely a külön a külön erre célra létrehozott pénzalaphból azokat külföldön meg fogja jelentetni. (Inv. č. 680, Krab. 118.)

²¹ Bethlen Imre keltezés nélküli levele Andrian-Werburg hagyatékában, Krab. 114 Inv. č. 663. Bethlen Imre (1812-1867) és Batthyány kapcsolatáról közelebbi nem ismeretes. Batthyány mindenesetre 1846. október 21-i levelében érdeklődik felőle Teleki Lászlótól: „Te ösmereid Berlen Imrét?“. In: Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai. Sajtó alá rendezte: Molnár András. Zalacgerszeg, 1998. 165. (a továbbiakban: Batthyány)

²² Széchenyi naplóbejegyzése, 1844. máj. 8.: „-[Louis Batthyány]. – «Es muss Assimilation – zwischen Ungern und Österreich –»“. In: Gróf Széchenyi István naplói. Szerkesztette Viszota Gyula. 6. köt. Budapest, 1939. 63. (a továbbiakban: Széchenyi István naplói), vö. Molnár András: Batthyány Lajos a reformkorban. Zalacgerszeg, 1996. 101-103. (a továbbiakban: Molnár 1996.); egyes titkosrendőri jelentések pedig arról számoltak be, hogy az 1843-44-es országgyűlés idején Batthyány még olyan megjegyzést is tett, hogy nem tudja, mit tene a kormány, ha ő mint tájékoztatói birtokos felhívna az ottani rendek figyelmét jogaira. Takáts Sándor: Politikai konventikulumok és titkos konferenciák az országgyűlésen. In: Kémvilág Magyarországon. Budapest, é. n. 2. köt. 132-133. (a továbbiakban: Takáts). Egy másik hasonló jellegű titkosrendőri jelentés 1844 őszéről, in: Dr. Károlyi Árpád: Németújvári Gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. Budapest, 1932. 1. köt. 597. (a továbbiakban: Károlyi)

s csak utána cselekedni. E tárgyról s egyáltalán a legújabb magyar fejleményekről két memoárt is kaptam, mióta itt vagyok, az egyik Szapáry Miklósé, nagyon jól megírt. Batthyány Lajos viszont nekem nagyon okos embernek tűnik, nagy beszédtehetséggel megáldva – sok fej és semmi szív.”²³ A találkozást november elején újabb követte, Batthyány ekkor újra felkereste őt Bécsben. Andrian elégedetten nyugtázta a történeteket: „Egyébként úgy tűnik, hogy a magyar ellenzék nagy előszeretettel viselkedik irányomban, mióta ismeri színemet.”²⁴

Közben gőzcrővel dolgozik könyvének második kötetén, amelynek elkészítésére nyári hamburgi útja alkalmával Franz Schuselka és Campe beszélt rá. Ebben immáron nem a viszonyok kritikájára koncentrált, hanem megoldási javaslatokat ad, hangneme épp ezért jóval mérsékeltőbb, mint 1842-ben. E kötet megírása során már kiterjedt politikai kapcsolatait is felhasználta. Információkat szolgáltatott számára Doblhoff báró, Anton Schmerling, a bécsi polgári liberális ellenzék ismert alakja, Eduard Bauernfeld, a kor ismert színpadi írója és ellenzéki személyisége s rokona, Egbert Belcredi gróf, a morvaországi rendek egyik tekintélyes alakja.²⁵ A kor másik ismert költője, Anastasius Grün pedig Stájerország és Krajna rendeiről szállított számára adatokat. 1846 végén Andrian Prágába utazott, hogy a cseh rendi mozgalom egyes vezetőivel személyesen is felvegye a kapcsolatot.²⁶ Politikai elkötelezettségének váza a röpiratában is változatlan maradt, a rendi mozgalmak fellendítésére irányuló törekvései abban még nagyobb hangsúlyt kaptak; mellékletként közölte például az alsó-ausztriai rendek 1843-as és 1844-es petícióját a tized- és robotkérdésről, illetve a katonai szolgálati idő csökkentéséről éppúgy, ahogy a bécsi írók 1845. márciusi petícióját a cenzúra ügyében.²⁷

E művében Andrian már egész fejezetet szentel Magyarországnak, melyben a magyar ellenzéki mozgalmat mintegy példaképként festi le. Ausztria és Magyarország egymásra utaltságát hangsúlyozza: az utóbbi csak Németországra és Ausztriára támaszkodva töltheti be misszióját, hogy Keleten a modern civilizáció képviselője legyen, Ausztria viszont csak a magyar nemzettel szövetségben juthat el a politikai érettségig. A fő probléma – fejtegeti – a kétféle kormányzati elv, a rendi alkotmányosság és az abszolutisztikus kormányzás együttélése a birodalmon belül. „...létezhet egy alkotmányos ország és az alkotmányossággal szemben alapvető és nyílt ellenséges érzelmet tápláló kormány között más érzés, mint a féltelen, a bizalmatlanság és a gyűlölet?” – teszi fel a kérdést,²⁸ s az osztrák-német ellenzéklet a magyarokkal való szövetségre szólítja fel: „...Szövetkezzetek szorosan a testvértartományokkal, s segítsétek őket annak elérésében, ami iránt politikai viszonyaiknak történeti fejlődése folytán törekszenek; nyújtsatok nekik kezdet az együttműködésre, mert csak így lesztek Ti is biztosak elért eredményeitekben!”²⁹

²³ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Bécs, 1846. szeptember 7.; Andrian-Werburg hagyatékában megtalálható egy névtelen memorandum, minden bizonnyal az itt említett Szapáry Miklósé.

²⁴ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Bécs, 1846. november 4.

²⁵ Vö. Melville, Ralph: Der mährische Politiker Graf Egbert Belcredi (1816-1894) und die postfeudale Neuordnung Österreichs. In: Deutschland und Europa in der Neuzeit. Festschrift für Karl Othmar Freiherr von Aretin zum 65. Geburtstag. Hg. von Ralph Melville-Claus Scharf-Martin Vogt-Ulrich Wengenroth. Stuttgart, 1988. 599-611.

²⁶ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Bécs, 1846. október 5.; vö. Glanner 64., 71., 74.

²⁷ [Andrian-Werburg]: Oesterreich und dessen Zukunft. Zweiter Theil. Hamburg, 1847. (a továbbiakban: Andrian 1847.) Programja persze azonnal heves ellenzőkre is talál. Mindenekelőtt Johann Sporschil Kritische Beleuchtung der Reformvorschläge der schriftstellerischen Gegner der österreichischen Regierung (Leipzig, 1847. 162-164.) című röpirata tárgyalta részletesen Andrian koncepcióját, tagadva a rendek azon jogát, hogy az adott tartományt érintő minden kérdésben kikérjék véleményüket, s hogy a reformkezdeményezés jogát maguknak vindikálják. Határozottan kiemeli a röpirat azt is, hogy ha a különböző tartományok rendi kapcsolatba lépnek egymással, az már önmagában is az uralkodóval szembeni fellépést jelentené.

²⁸ Andrian 1847. 191.

²⁹ Andrian 1847. 195.

Andrian naplójából azonban kiderül, hogy a fenti dicshimnusz egy nagyon is tudatosan végiggondolt stratégia alkotóeleme, s Andrian véleménye a magyar politikai bölcsességről távolról sem oly egyértelműen pozitív. Októberben például egy napi hír kapcsán a következőket veti papírra: „...és nekem, hogy ezen emberek között népszerűsége tegyek szert, panegiriszt kell beleszőnöm könyvembe Magyarországról! Ez nehezemre esik.”³⁰ Közben Eötvös József *Reform* című munkáját, illetve *A falu jegyzője* regényét olvassa, hogy további ismeretekre tegyen szert a magyar viszonyokról, az utóbbit nagyszerű könyvnek minősíti, az előbbiben a problémák tisztafejű megértését és sok igazság kifejtését látja. Szisztematikusan tanulmányozza az ausztriai tartományi rendi hagyományok dokumentumait, újra nekikezd a magyar nyelv tanulásának. „Röviden szólva – írja naplójában – bedolgozom magam jövőbeli tevékenységi formámba.”³¹

Magasra törő vágyait és ambícióit naplójában mindenféle kertelés nélkül fogalmazza meg: „...így remélem szép lassan a legfontosabb rendi gyűléseink fonalát kezembe venni. A magyar ellenzék már egyébként is egyfajta hivatalos viszonyban áll velem. Szép lenne ezen a módon egyfajta földalatti ellenkirály lenni, s titokban keverni a kártyát. De ahhoz idő kell és nagyon érett, végiggondolt magatartás. Csak lehetnék az Ausztriában, ami Széchenyi István Magyarországon volt, akkor minden vágyam teljessülne. De ő összehasonlíthatatlanul kedvezőbb viszonyok között állt, mint én...”³²

Immáron körvonalazódik a fejében az is, milyen formában remélhető a legnagyobb haszon a magyar rendi mozgalom támogatásától: „A Magyarországról szóló fejezetet [az 1847-es röpiratból] felolvastam Bethlennék, aki teljesen el volt tőle ragadtatva. Abban a magyarokra, mégpedig az ellenzékre sok dicséretet halmozok, mivel különösképpen szükségem van rájuk ahhoz, hogy onnan kiindulva a mi országainkra és a mi kormányunkra hathassak. Azt remélem ugyanis, hogy kivihetem, hogy a következő országgyűlésen (1847) formális indítvány szülessen az örökös tartományok alkotmányos jogainak visszaállítására – ami ha nem is vezet majd közvetlenül sikerre, de itt hatalmas visszhangra talál, s a szükséges simpatíát Magyarországon és közöttünk megszilárdítja majd.”³³

1847-ben Andrian-Werburg kilépett a hivatalnoki korból, s ezután független személyiségként vethette bele magát a politikai küzdelmek szálainak szövögetésébe, tevékenységére felfigyelt már a titkosrendőrség is.³⁴

Új tereket keresett publicisztikai tevékenysége számára. Február elején Münchenben találkozott Gustav Kolbbal, az augsburgi *Allgemeine Zeitung* főszerkesztőjével, akinek felajánlotta cikkeik írását. 1847. január és június között 9étel szerepel a lap által Andriannak küldött utólagos elszámoláson, köztük négy prágai keltezéssel, egy cikk pedig az alsó-ausztriai rendekről.³⁵ Gondosan ápolta meglévő kapcsolatait az alsó-ausztriai rendekkel is, sőt 1848 elején egyik rokonától kis földdarabot vásárolt ott, hogy felvegyék az alsó-ausztriai rendek közé.³⁶ 1847 márciusában viszont Prágába utazott, ott tárgyal csehországi rendi vezetőkkel,

³⁰ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Bécs, 1846. okt. 12.

³¹ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Bécs, 1846. nov. 15., dec. 12.; az idézet: Bécs, 1846. dec. 1.

³² Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Bécs, 1846. okt. 5.

³³ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Bécs, 1846. nov. 24.

³⁴ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Bécs, 1846. nov. 24.

³⁵ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. München, 1847. február 2.; az *Allgemeine Zeitung* elszámolása: Inv. č. 663, Krab. 114. Az említett cikkeik a következők: Zentablösung (No. 30.), Roboterleichterung (No. 32.), Wien, 9. März (No. 73), Prag, 12. März (No. 89.), Aus Oestreich. Ende März (No. 101.), Prag, 18. April (No. 125.), Prag, 25. Mai (No. 150.), Prag, 23. Mai (No. 150.), Die niederösterreichischen Stände (No. 156.)

³⁶ Glanner 76.

Friedrich Deym és Franz Thun gróffal. Célja egy összehangolt rendi program kidolgozása és nyilvánosságra hozatala volt.³⁷

Az ausztriai közvélemény figyelmét közben Széchenyi *Politikai Programmtöredékek* című munkájának német nyelvű kiadása is a Magyarország és a birodalom többi országának államjogi viszonyaira terelte. Széchenyi az alkotmányos Magyarország és az abszolutisztikus Ausztria vegyes házasságáról értekezett, s arról, hogy az együttélés csak kölcsönös alkalmazkodás útján mehet végbe. Ebben a gondolatban azonban – minden bizonnyal Széchenyi szándékaitól függetlenül – már benne rejtett a lehetőség, hogy a feszültségeket a birodalom „másik felének” alkotmányos átalakulása oldhatná fel.³⁸

1847. március 15-én a magyar ellenzék Batthyány Lajos elnökletével nagy konferenciát tartott a készülő programról. Andrian levélben fordult a magyar rendekhez, s elküldte *Az Ausztria és jövője*-nek egy példányát számukra, ezzel is kifejezésre juttatva együttműködési készségét. Ajánlata továbbra is az, hogy segít a külföldi propagandában, ugyanakkor igyekszik rávenni az ellenzék vezető személyiségeit, hogy a készülő programba vegyék be az örökös tartományok alkotmányosságának kérdését.³⁹ Batthyány viszont arra kérte Andriant, hogy ismertesse őt össze az alsó-ausztriai ellenzék vezetőivel. Nem tudjuk azonban, sor került-e erre. Andrian tervezett egy hosszabb magyarországi és erdélyi utat, de erről végül is lemondott, a rendőrségi megfigyeltetés miatt is kockázatosnak vélte ezt a vállalkozást.⁴⁰

Március végén Batthyány fordul hozzá levélben, s utal Andrian korábbi ajánlatára, hogy segít külföldi publikációk elhelyezésében, ezért küld leveléhez csatolva egy írást, kérve, juttassa el Kurandához, hogy megjelenjen az a *Die Grenzboten*-ban. Jelzi, hogy júniusig elkészül az ellenzék programja, ezt is szeretnék majd ott közzétenni.⁴¹ Nem véletlen, hogy az Ignaz Kuranda által szerkesztett lapot jelölte meg Batthyány, hiszen a csehországi szerkesztő működése alatt a lap mintegy „szellemi híd volt Németország és a Habsburg Birodalom között”, s majd 1848 tavaszán Kuranda személyesen is nagy erőfeszítéssel tesz a kibontakozó ausztriai német-szláv konfliktus kezelésére.⁴²

Közben az ellenzéki programkészítés folyamatában – máig sem teljesen tisztázottan – valóban megtörténik a fordulat, s a programba belkerül a birodalom másik felének alkotmányos átalakítása. A március 15-én megvitatott dokumentum még csak az érdekek kölcsönös tiszteletben tartásának elvét rögzíti az ipar és kereskedelem területén. A június elején elfogadott végleges szöveg egésze „szerzőségének” kérdése sem egészen tisztázott ma még. Barta István az alaptervezetet Kossuthnak tulajdonította, míg Molnár András újabb kutatásai valószínűsítik, hogy már a márciusi konferencián Kossuth által előterjesztett változat is

³⁷ Andrian-Werburg naplója, 6. köt. Prága, 1847. márc. 1.

³⁸ Politische Programm-Fragmente 1847 von Grafen Stephan Széchenyi. [!] Aus dem Ungarischen mit Anmerkungen eines Oppositionellen. Wilhelm Jurany, Leipzig, 1847. 70-73. Számos osztrák-német rópiratíró felfigyelt erre a lehetőségre, sőt még az ausztrioszláv eszméket propagáló s igen következetesen magyar ellenes Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft is egy cikkében felveti, hogy ha a birodalom többi részei is a magyarországihoz hasonló alkotmányt kapnának, akkor megvalósítható lenne a csehországi, az alsóausztriai, stájerországi rendek összefogása, sőt talán még egy közös birodalmi rendi testület is Magyarország részvételével. Die Centralisation in Oesterreich. (Aus Südoesterreich), Die Centralisation der Provinzialstände Oesterreichs. Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft 1847. 6. Heft 219-222., 9. Heft 324-326.

³⁹ Glanner 72-73.

⁴⁰ Glanner 73.

⁴¹ Batthyány levele, Pest, 1847. március 28. Inv. č. 663. Krab. 114.

⁴² Loewenheim, Francis L.: German Liberalism and the Czech Renaissance: Ignaz Kuranda, Die Grenzboten, and Developments in Bohemia, 1845-1849. In: Brock, Peter - Skilling, Gordon H. (Ed.): The Czech Renaissance of the nineteenth Century. Essays presented to Otakar Odložilík in Honour of his seventieth Birthday. Toronto-Buffalo, 1970. 146-175.

Deák elképzeléseit tükrözi.⁴³ A márciusi értekezleten megvitatottak alapján Deák készített el egy tervezetet a júniusi konferencia számára. Egy május végi rendőrségi jelentés szerint ennek hangneme viszonylag mérsékelt volt, s az „külviszonyokat nem érintett”. Az ellenzék június 6-i konferenciáján viszont „magasan szárnyaló vita fejlődött ki az osztrák minisztérium szükségyszerű átalakulásáról alkotmányos testületté ... Főként Kossuth foglalt állást emellett, hogy Magyarországnak nemcsak általános emberi, de politikai szempontból is követelnie kell az örökös tartományok részére alkotmány engedélyezését...”, Kossuth mellett Eötvös is emellett szólalt fel.⁴⁴ Az bizonyos, hogy Kossuth június elején papírra vetett tervezete már a végül elfogadott szövegnél jóval nyíltabban vetette fel a kérdést: „...mikint alkotmányos és absolutisticus érdekek bajosan lévén összeegyeztethetők, a birodalmi tartományok historiai alkotmányosságának visszaállítása nem csak a találkozó érdekek kiegyenlítését hathatósan elősegítené, hanem a kölcsönös barátság és jóindulat kötelékeit is szorosabbra fűzné.”⁴⁵ Az értekezletről beszámoló titkosrendőri jelentés ugyanakkor Deáknak tulajdonítja a birodalom másik részének alkotmányosságát érintő részt az elfogadott programban: „Egy pontot viszont – hangsúlyozta a beszűgő –, mely az osztrák tartományokkal való kapcsolatot illeti, maga Deák csatolt a programhoz, arra számítva, hogy ha az alkotmányos szellem e tartományokban is felébredne, Magyarország is előnyösebb helyzetbe kerülhetne.”⁴⁶ Az elfogadott Nyilatkozat végül a következőt tartalmazta: „...még vagyunk győződve, hogy ha az ausztriai örökös tartományok régi alkotmányos szabadsága még most is fennállana, vagy ha a kor és igazság kívánata szerint ők is az alkotmányos nemzetek sorába lépnének, s az egész monarchia kormányát mind összes rendszerében, mind egyes részleteiben az alkotmányosság szelleme lengené keresztül, érdekeink s az ő érdekeik, melyek most néha külön váltak, néha talán egymással ellenkezők, könnyebben kiegyenlíthetők lennének, az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, több kölcsönös bizalom kötné össze...”⁴⁷ Batthyány sietett mindent Andrian tudomására hozni. 1847. július 1-jén kelt leveléhez csatolja a program német fordítását a következő kommentárral: „Kívánsága szerint küldöm Önnek konferenciánk után azonnal programunkat, s remélem, hogy az Önt leginkább érintő része legalább bizonyos mértékig megfelel várakozásainak. Küldök egyúttal Önnek egy fogalmazványt is mint alaponálait egy olyan írásnak, amilyen formában mi azt mint a mi [...] lépésünkre adott választ megjeleníteni nagyon szeretnénk látni”⁴⁸ Ezek után szinte bizonyosnak vehető, hogy az egyik 1847 júliusában készült titkosrendőri jelentésben szereplő „bécsi író”, aki Batthyányt arra szólította fel, hogy egyesítse a magyar, a csehországi és az osztrák ellenzéket, Andrian volt. S e fenti levél is megerősíti Gergely András azon feltételezését, hogy bár Batthyány közvetlenül nem vett részt az *Ellenzéki Nyilatkozat* szövegezésében, de hatása e tekintetben jelentős volt, sőt az is valószínűsíthető, hogy a birodalom másik részének alkotmányosságát érintő rész beiktatása kifejezetten Batthyáynak köszönhető, ahogy azt Molnár András feltételezi.⁴⁹

⁴³ Barta 121-122.; Molnár András: Deák Ferenc és az Ellenzéki Nyilatkozat. In: Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak. Szerkesztette Molnár András. Zalaezerszeg, 1998. 15-24. (a továbbiakban: Molnár 1998.); Batthyány Lajos levele Teleki Lászlóhoz, Kehida, 1847. febr. 9. In: Batthyány 166-168.; Molnár 124-125.

⁴⁴ Bártfay Szabó László: Széchenyi, Petőfi és az Ellenzéki Kör 1848-ban. Stephancum Kiadó, Budapest, 1930. 8. Vö. Gergely 1990. 4-5.

⁴⁵ Barta 152.

⁴⁶ Idézi: Molnár 1998. 22.; Deák korábbi, e tárgykört érintő megjegyzéseit forrásmegjelölés nélkül idézi: Varga János: Helyét kereső Magyarország. Budapest, 1982. 118.

⁴⁷ Közli: Deák Ferenc beszédei. Szerkesztette Kónyi Manó. 2. kiad. Budapest, 1903. 2. köt. 169.

⁴⁸ Batthyány levele Andrianhoz, Pest, 1847. júl. 1. Inv. č. 663. Krab. 114. Andrian hagyatékában valóban megtalálható az Ellenzéki Nyilatkozat egy kézzel írt német nyelvű fordítása. (Inv. č. 675. Krab. 117.)

⁴⁹ Gergely András: Batthyány Lajos a reformellenzék élén. Századok, 1982. 1173-1174. (a továbbiakban: Gergely 1982.); Molnár 1996. 166.

A Pesti Hírlap 1847. július 6-án közölte Eötvös *Teendőink* című sorozatának hetedik darabját, mely tárgyalta Magyarország és az örökös tartományok viszonyát is: „Hazánk és az örökös tartományok között sok surlódás létezett, sok van multunkban, mit egymásnak meg kell bocsátanunk, de ... Jó ismerősökhöz vagyunk hasonló, kik egymást setétben lökdösték és taszigálták – sokszor elég érezhetőleg –, csak egy kis világosság kell, hogy a' béke helyre álljon. Hozzuk tisztába tehát egymásiránti állásunkat, 's át fogjuk látni, miként minden czivódás csak közös ellenségünknek lehet hasznára.”⁵⁰ A *Die Grenzboten* 1847. évi 23. számában pedig megjelent egy írás *Ungarn und Oesterreich. (Aus einem Privatbriefe an die Redaction.) Von den Ufern der Theiß* címmel, mely igen nagy feltűnést keltett. Az cikk ugyanis az orosz befolyás lehetséges terjedésére hivatkozó nyílt együttműködési ajánlat volt a német és osztrák-német liberálisok felé; Wesselényi Miklós *Szózat*ának sorai csengtek vissza sorai-ban. Az igazi újdonság azonban az osztrák-német liberálisok felé fordulás volt. A *szعرző* ugyanis elismerően szól Andrian röpiratáról, Franz Schuselkát illetően is, akinél művei korábban kemény hangon bírálták a magyar ellenzék államjogi különállási törekvéseit, igen engedékeny hangot üt meg, állítva, hogy annak magyarelleness kijelentései csak a magyar viszonyok nem kellő ismeretéből származnak. Kitér Széchenyinek a *Politikai Programmtöredékek*-ben a birodalom és Magyarország viszonyát érintő tétleire, de immáron megfordítva az eredeti érvelés élet, s azt mintegy a bécsi abszolút kormány ellenébeni szövetségi ajánlat kiindulópontjává értelmezve át. A magyarországi politikai viszonyok – fejtegeti – sokkal szabadabbak az ausztriaiaknál, ezt kellene a közös célok érdekében kihasználni: „Ausztriának és Magyarországnak együtt kell előre haladnia. Magyarországnak bátorságával és a szabadság iránti nemes lelkesültségével alkotmányos előnyt kihasználva sarkallnia kell Ausztriát s hasonló törekvésekre ösztönöznie. Ausztria viszont mint német ország tegye hozzáférhetővé és hozza egyre közelebb Magyarország számára a német civilizáció szellemét. Nemzetiségünk nem jelenthet ebben akadályt, hiszen bevégezett tény az, hivatalos fősege már érvényesül, s ennél többet nem kívánunk.” A képviselői rendszer megteremtése Magyarországon megteremti saját előfeltételét Ausztriában is. Ennek érdekében viszont szükséges, hogy a német sajtó, különösen pedig az ausztriai német sajtó támogassa a magyar ellenzék célkitűzéseit.⁵¹

Ilyen előzmények után kéri fel Andrian Karl Moeringet egy a magyar ellenzék céljait népszerűsítő röpirat elkészítésére, s júliusban maga utazik Németországba a rendi mozgalmak sajtótermékei számára kiadót keresni. Moering szóban forgó kéziratát a lipcsei Jurany kiadónál, Moering néhány másik írását pedig Kurandánál hagyja, melyek majd a *Die Grenzboten* hasábjain jelennek meg. Így lát napvilágot a *Guter Rath für Oesterreich. Mit Bezugnahme auf das Programm der Liberalen Partei in Ungarn* című munka, melyet Moering Andriannak ajánlott. Moering ebben közli az *Ellenzéki Nyilatkozatot* német fordításban, s örömmel üdvözlő azt mint a magyar ellenzék közeledési kísérletét. Szövetségről beszél, melyben a magasabb műveltségi szintet, az erős középosztály meglétét, a magasabb szintű anyagi jólétet élvező Ausztria megadhatja Magyarországnak „a civilizált Európa, név szerint Németország legalábbis szellemi támogatását”, amiért cserébe viszont Magyarország szabadabb politikai intézményeit, nagyobb szólásszabadságát és abban való gyakorlottságot, parlamentáris tapasztalatait adhatja cserébe.⁵² A röpirat valóban igen nagy visszhangot váltott ki,

⁵⁰ Teendőink VII. Pesti Hírlap, 1847. júl. 6. 909. sz., vö. Horváth János: A kiegyezés szelleme az 1847-1848-iki országgyűlésen. In: Magyarország története Ferencz Császár korától 1910-ig. (=Politikai Magyarország. Főszerkesztő Szász József. 2. köt.) Budapest, 1913. 178.

⁵¹ Die Grenzboten, 6. Jg. (1847) Bd. 2. No. 23. 423-425.

⁵² Guter Rath für Oesterreich. Mit Bezugnahme auf das Programm der Liberalen Partei in Ungarn. Leipzig, 1847. 37.; Moeringnek a tárgyalt időszakban született művei is Andrianhoz hasonlóan a birodalombeli rendi mozgalmak összefogásának szükségességét hirdették, s a magyar rendek közeledését helytelenül úgy értékelték, hogy azok elhagyva a hagyományos „magyarizmus” kereteit, közeledtek „az összállam csméjéhez” (Gesammt-Staatsidee). Moering 1847. november 30-án kelt, az előzőekben már idézett munkájában kifejti: Prága, Bécs és Pozsony közeledése megteremti az összbírodalmi gondolat

a németországi sajtó azonnal felfigyelt a „szövetségcsi ajánlat”-ra.⁵³ De érkezett közvetlen válasz a *Die Grenzboten*-ben hasábjain is. A lap 34. számában ugyanis *Ungarn und Oesterreich. Aus Böhmen* címmel, „=” szignóval megjelent egy cikk,⁵⁴ melynek írója (talán szintén Moering?) kedvezően nyilatkozott az *Ellenzéki Nyilatkozatról*, de ugyanakkor bizonyos visszafogottsággal is: „Mihelyt Magyarország a kizárólagos magyarság merev felfogását feladja, s magát, mégha önálló személyiségként is, melyet mi tisztelünk és becsülünk, a nagy egésznek alárendeli, ledől az a természetellenes válaszfal, mely elválaszt bennünket, s a helyét elfoglalja az a legitim túlsúly, amelyet Magyarország mint az egyesült országok között a legnagyobb, leghatalmasabb és legszabadabb joggal igényel magának.” Jól jelzi ez az értékelés az egyelőre még a háttérben maradó, de a közeledés korlátait kijelölő felfogásbeli különbségeket a birodalom és Magyarország államjogi státusát illetően.

A *Die Grenzboten* az év folyamán mindenesetre valóban igen nagy figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket. Egy cikk *Die Stellung der österreichischen Stände. Aus Oesterreich* címmel felhívja a figyelmet Moering röpiratára, közli az *Ellenzéki Nyilatkozat* fent idézett részét, Moering arra vonatkozó kommentárját; az év második felében „Magyar” aláírással cikksorozatot közölnek *Aus Ungarn* címmel; majd *Landtagsbriefe aus Ungarn* címmel „Zriny” aláírással beszámolót az országgyűlésről, részletesen ismertetve például a november 22-i felirati vitát – mint ahogy rendszercsere beszámoló jelenik meg a lap hasábjain a csehországi és az ausztriai rendi mozgalomról is, minden lehető alkalommal összefüggésbe hozva azokat a magyarországi eseményekkel.⁵⁵

A magyar ellenzék persze nem csak Andrianon keresztül keresett külföldi politikai kapcsolatokat. Batthány 1847 tavaszán Velencébe utazott, hogy az itáliai ellenzékkel érintkezésbe lépjen, de mindenképp az *Allgemeine Zeitung*on (Pulzsky, Lukács Móric, Schrott Hugó) és a *Deutsche Zeitung*on (Henszlmann Imre, Szarvady Frigyes, Trefort Ágoston) keresztül igyekeztek a német liberális csoportokkal kapcsolatot tartani s befolyásolni a németországi közvéleményt.⁵⁶ Az *Allgemeine Zeitung* szeptember 11-én igen elismerően szólt az

létalapját, a program közös birodalmi alkotmány és birodalmi gyűlés, kormány létrehozása. [Moering]: Politische Miscellen. Tendler et Comp., Wien, 1848. 79., 87. és [Moering]: Sibyllinische Bücher aus Oesterreich. Hoffmann und Campe, Hamburg, 1848. I. Bd. 36. Vö. Wandruszka, Adam: Karl Moering. Ein Soldat und Politiker. Phil. Diss., Wien, 1936.

⁵³ Gervinus cikke az 1847 nyarán indult heidelbergi Deutsche Zeitung hasábjain: Oesterreich und das Programm des ungarischen Liberalismus. 1847. szept. 20.; Pipitz, F. E.: Verfall und Verjüngung. Studien über Oesterreich in den Jahren 1838-1848. Friedrich Schultheß, Zürich, 1848. 156.

⁵⁴ Die Grenzboten, 6. Jg. (1847) Nr. 34. 348-350.

⁵⁵ Die Grenzboten, Jg. 6. (1847) Bd. 2. 131-133. „++” szignóval; Landtagsbriefe aus Ungarn. 4. Bd. Nr. 42., 46-47., 49-50.; vö. Die Stellung der österreichischen Stände. Aus Österreich. „++” szignóval. 4. Bd. Nr. 42. 131-133.

⁵⁶ Gergely 1982. 1174.; Molnár 124.; Gergely András: Közép-Európa és liberálisai 1848. Akadémiai doktori disszertáció, kézirat 1998. 12-13. (a továbbiakban: Gergely 1998.); Gergely, A.: Deutsche Zukunftspläne für Südosteuropa um 1848 (Die Deutsche Zeitung über Ungarn). In: Südosteuropa in der Wahrnehmung der deutschen Öffentlichkeit von Wiener Kongreß (1815) bis zum Pariser Frieden (1856). Hg. von Josip Matčič – Klaus Heitmann (=Südosteuropa-Studien, Bd. 47) Südosteuropa-Gesellschaft, München, 1990. 34.; a Deutsche Zeitung magyarországi levelezőit azonosítja: Ludwig Bergsträsser: Die Heidelberger „Deutsche Zeitung” und ihre Mitarbeiter. Historische Vierteljahrschrift, Jg. 31. (1937) 127-161., 343-374.) A Deutsche Zeitungot, mely 1847. július 1-jén indult, már júliusban Barthányi elő akarta fizetni, de Metternich nem engedélyezte azt. (Literarische Geheimberichte aus dem Vormärz. Hrg. von Karl Glossy. Wien, 1913. II. Teil 143.; A Deutsche Zeitung szerkesztőivel kapcsolatot kerestek már korábban is a centralisták. Szalay László 1847 februárjában felajánlja saját, Eötvös, Trefort és Csengery Antal együttműködését. Szalay levele Carl J. A. Mittermaierhez, Pest, 1847. febr. 14. In: Szalay László levelei. Közrebo csátja Dr. báró Szalay Gábor. Budapest, 1913. 119-121.; a Deutsche Zeitungról lásd: Hübinger, Gangolf: Georg Gottfried Gervinus. Historisches Urteil und politische Kritik. Göttingen, 1984.

Ellenzéki Nyilatkozatról és Moering röpiratáról.⁵⁷ Másrésről a magyar ellenzék 1846 és 1847 folyamán valóban igen élénk külföldi propagandába kezdett, ezen röpirat-irodalom szisztematikus feldolgozására azonban még nem került sor.⁵⁸ Nem tudjuk azt sem, Andriannak volt-e végül is valamiféle közvetítő szerepe ebben, avagy sem.

Az 1847. november 7-én összeülő magyar országgyűlésre a magyar ellenzék nagy erővel készült, s arra is, hogy ott a birodalom másik fele alkotmányosságának kérdését felvessék. Pest megye például követci, Szenkirályi Móric alispán és Kossuth Lajos számára készített követutasításába felvette a kérdést.⁵⁹ De nem maradt tétlen Andrian-Werburg sem. A legintenzívebb kapcsolatot ebben az időben Friedrich Deym gróffal tartotta fenn, akihez nagyon szoros barátság fűzte. Deym a csehországi rendi mozgalom nagy tekintélyű szereplője volt, mozgalombeli társai csehországi O'Connellként tisztelték.⁶⁰ Ekkor folyamatban levő nagy vállalkozásuk a rendi mozgalom alapidokumentumait összefoglaló *Historische Aktenstücke über das Ständewesen in Österreich* című könyv második kötetének megjelentetése volt (az első kötet még 1847-ben jelent meg szintén Wilhelm Juranyánál Lipcsében, s 16-17. századi forrásokat tartalmazott). Politikai célkitűzésük az volt, hogy előkészítsék az ausztriai tartományi rendi mozgalmak közös programnyilatkozatát. Az év végén Andrian Velencébe utazik, de ott szomorúan regisztrálja az elszánt osztrákellenes közhangulatot.⁶¹ Igyekeznek Andriannak fenntartani a közvetlen érintkezést a magyar ellenzékkel. Deymnek Andriantól függetlenül is voltak bizonyos magyar kapcsolatai, ekkoriban ismerkedett meg ugyanis Karlsbadban ifj. Pázmándy Dénessel, akihez levélben fordult, feltételezhetően a közös programnyilatkozathoz kérve a magyar ellenzék szolidaritását. A levél szövegét másolatban eljuttatta Andrianhoz is.⁶² Andrian pedig felkéri Batthyányt, hogy számára, az alsó-ausztriai és a csehországi rendek kaszinója számára szerezzen egy levelezőt, aki a magyar országgyűlésről

⁵⁷ Wien, 6 September. Allgemeine Zeitung, 1847. szeptember 11. Nr. 254. 2031-2032.

⁵⁸ Néhány a legnevezetesebb röpiratok közül: [Pulszky F.]: Actenstücke zur Geschichte des ungarischen Schutzvereins. F. A. Brockhaus, Leipzig, 1847.; Ungarn und das Palatinat oder Wer soll Palatin sein? Seinen Landsleuten und allen Freunden der Freiheit gewidmet von einem in Norddeutschland lebenden Ungar. Ferd. Reichardt u. Co., Berlin, 1847.; Schrött, Hugo: Geschichtliche Fragmente und das ungarische Staatsleben neuerer Zeit. 1-2. Theil, Franz Köhler, Leipzig, 1846.; Eötvös, J.: Die Reform in Ungarn. Leipzig, 1846.; Magyar Szózatok. Voigt H. G., Hamburg, 1847.; vö. Hermann, Eva: Die Buchstadt Leipzig und ihre Rolle bei der Vorbereitung der bürgerlichen Revolution von 1848 in Ungarn. In: Beiträge zur Geschichte des Buchwesens. Bd. 1. VEB Bibliographische Institut, Leipzig, 1965. 53-251. Nyilvánvalóan ezzel hozható összefüggésbe Batthyánnak az a Teleki Lászlóhoz még 1847 márciusában intézett levele, mely szerint „a Brockhaus-féle dologra nézve sikerrel jártam el, – és nekem tulajdoníthatod azt az eredményt, mely e részben tudomásodra jött.” In: Batthyány 169.

⁵⁹ Szabad György: A követjelölt Kossuth programja. Látóhatár, 1974/6. 106-112.; Szabad György: Batthyány és Magyarország önkormányzatának kérdése 1848 tavaszán. Századok, 1982. 1178.; Erdődy Gábor: A magyar kormányzat európai látóköre 1848-ban. Budapest, 1988. 10. (a továbbiakban: Erdődy)

⁶⁰ Helfert Bd. 1. 62.; Deym 1848-49-es politikai szerepéről: Deym, Franz Xav. Graf: Friedrich Graf Deym und die österreichische Frage in der Paulskirche. Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1891.; Schopf, F. J.: Wahre und ausführliche Darstellung ... in der königlichen Hauptstadt Prag begonnenen Volks-Bewegung und der hierauf gefolgten Ereignisse. 4. Heft, C. W. Medau, Leitmeritz, o. J. 67-68.; Melville 74-77.

⁶¹ Majd 1848. február elején, amikor Kollowrat magához hivatja, s észak-itáliai tapasztalatairól kérdezi, Andrian az ostromállapot kihirdetését és határozottabb fellépést tanácsol. Ugyanakkor úgy véli, hogy ügyüknek mindez talán használ is, mivel az engedményekre készítheti a kormányzatot a lojális csehországi és alsó-ausztriai rendek irányában. Andrian-Werburg naplója, 8. köt. Velence, 1847. december 31., 1848. január 3., Bécs, 1848. február 12.

⁶² Deym levele Andrianhoz, Prága, 1847. október 28. és Prága, 1848. január 20. Inv. č. 663. Krab. 114. (A Pázmándyhoz intézett levél szövege azonban nem maradt fenn a levelezésben.)

tudósítana. Batthyány Tóth Lőrincet kéri fel, aki november elején fel is veszi a kapcsolatot Andriannal, s jelzi, havi 40 Ft-ért vállalja a feladatot, s Deymmel is kapcsolatba lépett.⁶³

Andrianék minden bizonnyal meglepődéssel figyelték az országgyűlési cseményeket. A magyar ellenzék fő célja az évenkénti országgyűlés és legalább egyes területeken a kormányzati felelősség bevezetése volt. Az ellenzéki vezető követek konferenciája határozta meg a követendő lépéseket, ezekre alkalmmal meghívták Batthyány Lajost és Teleki Lászlót is.⁶⁴ Igényként merült fel a birodalmi külpolitika bírálatának joga, illetve a külpolitika formálásában való alkotmányos részvételi lehetőség biztosítása. A felirati vita első jelentős ülésén, november 22-én Pázmándy Dénes felszólalásában, melynek súlypontját a birodalmi külpolitika alkotmányos ellenőrzésének és a független magyar felelős kormányzat megteremtésének a programja alkotta, szolidaritást vállalt a cschországi rendi mozgalommal, mondván, ott is alkotmányos jogokat és szabadságot követelnek, s azt nem lehet megtagadni tőlük.⁶⁵ Kossuth ugyanezen a napon beszédében szintén kitért arra, hogy az eltérő kormányzati rendszer megszüntetése, az „alkotmányosság érzelm rokonító alapja” érdekegységet, erősebb bizalmat teremtené a birodalmat alkotó országok között. Batthyány pedig december 7-i felsőházi beszédében – védelmébe véve az alsó-ausztriai és a cschországi rendek „szabadalmait” az abszolút kormányzattal szemben – kijelentette: „egyáltalában nem fér meg ugyanazon kormánypálca alatt az uralkodás korlátlan rendszere a korlátozottal, anélkül, hogy ezen két incompatibilitás egymásra corrosive ne hasson...” Beszédét német fordításban ki is nyomtatja, december 11-én pedig egy újabb rövid beszédben tér vissza a kérdésre.⁶⁶

Andrian 1848. január 12-én Velencében a következőt jegyezte fel naplójába: „Deym megértette ideámat, s Pázmándynak Pozsonyba egy nagyon szép levelet írt, melyben a cschországi rendek nevében köszönetet mond neki és pártjának az örökös tartományok alkotmányos mozgalmi érdekében tett lépésükért, egy másolatot küldött nekem is. De sajnos ez csak egy levél, miközben én egy több aláírással ellátott üzenetet szerettem volna. Hamarosan Bécsbe kell mennem – sokáig nem maradok itt, valami homályos érzésem van, hogy most fontos dolgok fognak történni.” Deym levélének másolatát Doblhoff-hoz is eljuttatta. Ez a levél jelent meg azután a *Deutsche Zeitung*ban mint cschországi rendi vezetők állásfoglalása, de immáron elmaradt abból minden személyes utalás Pázmándy, de Deym személyére

⁶³ Tóth beszámolóit sajnos nem maradtak fenn a hagyatékban. Végül tevékenységéért 1848. április 1-jei átvételi elismervénye szerint az 1848. február 15-e és április 1-jei tevékenységéért összesen 90 Ft-ot vett fel, 50-et Andriantól, 40-et pedig Deymtől. Tóth Lőrinc levelei Andriánhoz, Pozsony, 1847. nov. 4., nov. 12., dec. 18., 1848. április 1. Inv. č. 663 Krab. 114., Inv. č. 664. Krab. 115. Tóth Lőrinc szerepéről a titkosrendőrségi jelentések is tudtak már 1848. február végén. Vö. Barta 614.

⁶⁴ Szemere B. levele Csengery Antalhoz, Pozsony, 1848. jan. 14. In: A forradalom és szabadságharc levelestára. Szerkesztette V. Waldapfel Eszter. Budapest, 1950. 61. (a továbbiakban: A forradalom és szabadságharc levelestára); Kónyi Manó: Lónyay Menyhértnek 1847/8-diki naplója. Budapesti Szemle, 85-86. k. 1896. 337-362., 18-49. (a továbbiakban: Kónyi 1896.); Pulszky 302-303.

⁶⁵ Beszédét közli: Nemzeti Újság, 1847. nov. 30.; Vö. Mavius, Götz: Dénes von Pázmándy der jüngere 1816-1856. Ein Beitrag zur Geschichte des Parlamentarismus' in Ungarn. München, 1986. 71.

⁶⁶ Kossuth beszédét közli: Barta 311-329.; Batthyány két beszédét közli: Batthyány 184-192. Vö. Széchenyi naplóbcjegyzése, 1848. jan. 4.: „Louis B[atthyány]’s Rede in der Magn[aten] Tafel - -, wo er die deutschen Provinzen aufzuwiegen sucht ... in 1000 Exemplaren. – Le grand seducteur! – Ob man ihn nicht einsperren wird!” Széchenyi István napló 6. köt. 704.; Spira György: Négy magyar sors. Budapest, 1983. 48-50.; Molnár 137-144. A szakirodalomban bizonyos nézeteltérés figyelhető meg abban a tekintetben, hogy Kossuthnak vagy Batthyánynak tulajdonítanak-e mindebben vezető szerepet, nyilvánvaló azonban, hogy nagyon szoros volt az együttműködés közöttük, a korabeli források e tekintetben Batthyány kezdeményező szerepét hangsúlyozzák. Vö. még Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Budapest, 1986. 16., 756. (a továbbiakban: Urbán)

vonatkozóan is. Ahogy az Deym Andriannak küldött február végi leveléből kiderül, Pázmány nem reagált közvetlenül a levélre.⁶⁷

Az alsó-ausztriai rendek is tervezték hasonló kollektív üzenet megfogalmazását a magyar országgyűléshez, de mint Andrian írja, a magyar országgyűlés vitái a horvát kérdésben, a nemzetiségek és az állampolgárság ügyében az ausztriai rendek számára ismét csak a korábbi „szűkkeblű provinciális, féltékeny magyar szellemet” mutatták, s az állampolgárság ügyében előterjesztett javaslat oly annyira „elzárkózó, osztrákellenes” volt, hogy elálltak ettől. Ezt a döntést helytelennek tartotta Andrian és Deym is, mert mint az utóbbi Andriannak írta, „a magyarok gyengeségeit türelemmel kell viselni, ha egységre törekszünk velük”.⁶⁸

Andrian természetesen feszült figyelemmel kísérte az országgyűlés felirati vitáját. Meglehetősen elégedetlen volt a magyar országgyűlés németországi visszhangjával. Ő maga is küldött a felirati vitáról egy cikket az *Allgemeine Zeitung* számára, de azt nem közölték.⁶⁹ Február 28-án feljegyzi, hogy Pulszky Ferenc járt nála, s tudósítja arról, hogy rövidesen meg fog jelenni az *Allgemeine Zeitungban* egy hozzá intézett nyílt üzenete. Az írás azonban, melyben Pulszky a magyar perszonáluniós államjogi programot fejtette ki, végül majd csak március 31-én és április 1-jén jelent meg a lapban, amikor az események már túlléptek a korábbi tervezgetéseken.⁷⁰ Andrian figyelmét azonban február 28-án érthetően a 27-én lezajlott nagy ellenzéki konferencia hírei kötötték le. Tudta, hogy ezen Kossuth elő fogja terjeszteni az örökös tartományok alkotmányosságának ügyét, márpedig ez – teszi hozzá –, „szemmeláthatóan régi ideám megvalósulása”. Azonban már 28-án este csalódottan regisztrálja, hogy az ügyet elnapolták.⁷¹ Ekkor azonban már úgy ítéli meg, az ausztriai rendek talán nélkül a külső segítség nélkül is elég erősek: „Egyébként most már nem sok függ ettől. Már elég erősek vagyunk, s az események is megfelelően haladnak előre ahhoz, hogy az c-féle szövetségesekről lemondhassunk.”⁷² Terve továbbra is az, hogy az osztrák-német tartományok rendei 1848 tavaszán egy összehangolt petíciót juttassanak el az uralkodóhoz.⁷³

⁶⁷ Andrian-Werburg naplója, 8. köt. Velence, 1848. január 12.; Preßburg, 12. Jan. Deutsche Zeitung, 1848. január 31. 31. sz. 147-148.; Deym levele Andriannak, Prága, 1848. február 26. Inv. č. 664. Krab. 115. A levélről lásd: Gergely 1990. 34.; Gergely 1998. 14-15.; Molnár 152.

⁶⁸ Andrian-Werburg naplója, 8. köt. 1848. február 21.; Deym levele Andriannak, Prága, 1848. február 26. Inv. č. 664, Krab. 115.

⁶⁹ Andrian-Werburg naplója, 8. köt. Velence, 1848. január 3.; Kolb levele Andriannak, Augsburg, [1848]. január 27. Inv. č. 663. Krab. 114.; az *Allgemeine Zeitungban* „Ungarische Verhältnisse” címmel Pulszky írt beszámolókat az országgyűlés eseményeiről, egy másik szerző pedig „+” szignóval „Von der Donau” címmel számolt be egyes eseményekről 1848 januárjának első számaiban.

⁷⁰ Pulszky: Ungarn und die österreichische Monarchie. Sendschreiben an Victor Freiherrn von Andrian I-II. *Allgemeine Zeitung*, Nr. 91. 1848. március 31. 1149-1150., Nr. 92. 1848. ápr. 1. 1466-1469. Vö. Gergely 1998. 13.

⁷¹ Andrian-Werburg naplója, 8. köt. 1848. február 28. A konferencián Kossuth indítványa mellett csak Madarász László szólt, ellene viszont Szemere Bertalan, Szentkirályi Móric, Andrássy Gyula is. Kossuth visszakozni kényszerült. Kónyi 1896. 38.; Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Gróf Batthyány Lajos, Görgei Artúr, Kossuth Lajos. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1990. 226.; Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Budapest, 1971. 17-28.; Perczel Mór viszont február 25-én gróf Batthyány Kázmérhez intézett levelének tanúbizonysága szerint két indítványt készült tenni az országgyűlésen, melyek egyike az, hogy egy „alázatos felírásban” kérjék az „örökös tartománybeli népeknek alkotmányali [!] ellátását”, s egy héttel korábban Kossuthnak is hasonlóan nyilatkozott. Perczel Mór levele Batthyány Kázmérhez, 1848. február 25. MOL R5 1. tétel, ismerteti: Urbán 756.; Perczel levele Kossuthhoz, Kömlöd, 1848. február 18. In: A forradalom és szabadságharc levelestára. 75.

⁷² Andrian-Werburg naplója, 8. köt. 1848. február 28.

⁷³ Ekkoriban már nem Andrian volt az egyedüli, aki hasonló programot fejtett ki. Vö. Schindler, A. J.: Beiträge zum Verständnis der ständischen Bewegung in den deutsch-österreichischen Provinzen. Leipzig, 1848. 255-263.

A kormány is árgus szemekkel figyelte persze az eseményeket. Leopold Valentin Ferstl von Förstenau, az országgyűlési hírszerzői szolgálat vezetőjének titkosjelentései már jelezték a Staatskonferenz tagjainak a készülő tervet s a rendek közötti összefogást. Kossuth egyik megjegyzése alapján feltételezte a rendőrség, hogy az észak-itáliai mozgalommal is közvetlen kapcsolatot építettek ki Batthyányék. Magyar részről Batthyányt tekintették a fő szervezőnek, s feltételezték, hogy Kossuth az ő indítványára vette be a felirati pontok közé az ausztriai tartományok alkotmányosságát. Felmerült az a lehetőség is, hogy a fő impulzus Magyarországon kívülről, esetleg Csehországból érkezett, de Sedlnitzky rendőrminiszter, aki egyébként is igyekezett az egész ügy jelentőségét elbagatellizálni, ezt valószínűtlennek minősítette, s néhány magyar forrófejű akciójának állította be azt. Metternich szájából viszont már 1847 decemberében elhangzik Andrian neve is ebben az összefüggésben, ami bizonyítja, hogy nagyon is jól látták tevékenységének fő irányát.⁷⁴

Azután megérkeznek a franciaországi hírek, melyek szempillantás alatt új helyzetet credményeztek. Az ellenzék március 1-jén újabb konferenciát tartott Batthyány lakásán, s Kossuth azután március 3-án megtartotta nevezetes felirati beszédét, melybe beleszórt kivánságként az ausztriai tartományok számára is adandó alkotmányosságot. Andrian március 7-én jegyzi fel az örömteli hírt, s hogy a beszéd milyen nagy hatást váltott ki Bécsben.⁷⁵ Ugyanebből a naplóbejegyzéséből kiderül, hogy egy minden tartomány küldötteiből álló központi rendi választmányt képzelt el az éves költségvetés elfogadására, s külön választmányt javasolt „egy a körülményekhez illő rendi alkotmány” kidolgozására, amit bizonyára birodalmi alkotmányként képzelt el, s ez a magyarok számára egészen biztosan elfogadhatatlan lett volna.⁷⁶ Deymmel sem értett teljesen egyet a programot illetően, mivel némileg másképpen látták a birodalom kívánatos jövőjét. Andrian változatlanul hagyta volna a történetileg kialakult tartományok határait, és meghagyta, illetve növelte volna azok önálló hatáskörét, s mint írta, nem tervezte Magyarország szorosabb integrációját az összbirodalmi szervezetbe. Deym viszont négy nagyobb államjogi egységet hozott volna létre: az osztrák-német örökös tartományok, az egyesített Csehország-Morvaország-Szilézia, Magyarország és Erdély, valamint Tirol és Voralberg. (Galíciával és Észak-Itáliával nem számol, mondván, azok sorsa meglehetősen bizonytalan.) Ezek egyfajta föderációt alkottak volna. A közös ügyekre közös rendi törvényhozás: vagy egy közös birodalmi parlament vagy az öt tartománygyűlés küldöttségeiből álló testület jött volna létre; Deym a közös ügyek körét is elég tágan értelmezte: adózás, pénzügy, hadügy, vallás, oktatás, közlekedés (a külügyek intézését az uralkodó számára fenntartott ügyként kezelte).⁷⁷ Ő is azok közé a politikusok közé tartozott, akik Kossuth március 3-i felirati beszédét a közös birodalmi alkotmányosság gondolatának elfogadásaként értelmezték.

Az ausztriai liberális politikai ellenzék az 1840-es évek elejétől kezdve a liberális alkotmányosság programját a birodalmi centralizáció gondolatával párosította. Épp ezért a magyar különállási igényekkel szemben inkább ellenséges, de legalábbis idegenkedő álláspontot foglaltak el. 1848. márciusi napjaiban úgy tűnt számukra, hogy itt a történeti lehetőség, hogy a felszabadulás eufóriájának közös érzése magával ragadja a magyarokat is, s lehetőség nyílik közös parlamentáris alkotmány és alkotmányos intézmények létrehozására. Az 1847-48-as közeledést már egyébként is ennek előjeleként üdvözölték. Franz Schuselka például igen en-

⁷⁴ A kormányzat információira nézve vö. Schlitter Bd. 3.: Ungarn. 138.; Größing, Helmut: Die ungarische Verfassung und der Konstitutionalismus des Jahres 1848. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Bd. 81. (1973) 304-336. (a továbbiakban: Größing); Károlyi 1. köt. 600.; Erdődy 16.

⁷⁵ E naplóbejegyzést közli: Fellner 339-341.; Andrian hagyatékában megtalálható a felirati beszéd német nyelvű fordítása. Inv. č. 679. Krab. 118.

⁷⁶ Andrian-Werburg naplója 8. köt. Bécs, 1848. márc. 7., közli: Fellner 340.

⁷⁷ Deym, Friedrich: Drei Denkschriften. Karlsbad, 1848. Vö. Gergely 1998. 15.

gedékeny hangot ütött meg a magyar törekvésekkel szemben 1847 decemberében a *Die Grenzboten* hasábjain, hangsúlyozva, hogy az osztrák kormánynak Ausztriában is alkotmányos módon kell kormányoznia, s kihasználni a kedvező alkalmat egy közös magyar-ausztriai birodalmi gyűlés megteremtésére.⁷⁸

A történeti irodalom már feltárta, hogy Kossuth felirati beszéde milyen hatást váltott ki mindenekelőtt Bécsben. A feliratról ismertetés jelent meg a *Die Grenzboten* hasábjain is egy magyar tollából még a felirat felsőházi elfogadása előtt.⁷⁹ Erősítette az illúziókat a beszéd német fordításának pontatlansága, illetve az a tény, hogy csak a beszédet fordították le, magát a feliratot nem, így az abban foglalt, az önálló magyar felelős kormányra vonatkozó követelés nem vált gyorsan ismertté az ausztriai közvélemény előtt.⁸⁰ A beszéd több német változatban is terjedt. Pulszky is lefordította már március 4-én este, s eljuttatta a Jogi-Politikai Olvasóegyletbe, valamint Christian Joseph Malvicux pesti nagykereskedő is készítetett egy változatot.⁸¹ Kossuth beszéde a következőképp szólt az alkotmányosság kérdéséről: „...a köztünk és a Császári birodalom szövetséges népei közt fenforgó érdek találkozást önállásunk, szabadságunk s jólétünk kára nélkül csak a közös alkotmányosság érzelmrokonító alapján lehet kiegyenlíteni.”⁸² A röplap formában Bécsben terjedt német fordítás azonban a következőképp adta ezt vissza: „Ich sprach meine Ueberzeugung aus, daß die Ausgleichung der Interessen, die zwischen uns und den übrigen Nationen der Monarchie obwalten, ohne den Verlust unserer Selbständigkeit, Freiheit und unsers Wohlstandes nur durch eine, allgemeine Gefühle verschwisternde Constitution ausgeglichen werden kann” – azaz a fordító a közös „alkotmány” s nem a közös „alkotmányosság” fogalmát használta.⁸³

Az alsó-ausztriai rendek időközben 1848. március 3-án egy memorandumot fogalmaznak meg, melyben éppen a magyar példára hivatkozva kérnek alkotmányt. A Bécsben szállingózó hírek szerint a rendeknek báró Dobblhoff vezetésével sikerül 7000 aláírást összegyűjteniük a petícióhoz.⁸⁴ Március első napjaiban Andrian személyesen is találkozik több jelentős magyar személyiséggel a bécsi magyar nemzeti bálon. A bálról beszámoló tudósítás a *Die Grenzboten* hasábjain a következőket írja: „Egyébként jelen volt az itteni magyar nemesség egésze, és többek között érdekes volt az «Ausztria és jövő»-jének szerzőjét Wasa herceggel, Deinhardstein és Keller cenzor urakat élénk beszélgetésben látni az ellenzék férfiai mellett.”⁸⁵

⁷⁸ Schuselka, F.: Ungarn und Oesterreich. Die Grenzboten, Jg. 6. (1847) Nr. 49. 444-446.

⁷⁹ Aus Preßburg. Ungarische Adresse um eine Constitution Oesterreichs. Die Grenzboten Jg. 7. (1848) Bd. 1. Nr. 10.

⁸⁰ Strobach, Wolfgang: Ungarn im Spiegel der öffentlichen Meinung Wiens 1848. Phil. Diss., Wien, 1947. 39-43.; tárgyalja Gergely 1998. 32-33.

⁸¹ Dr. Károlyi Árpád: Az 1848-diki pozsonyi törvények az udvar előtt. Budapest, 1936. 6.; Größing 323.

⁸² Barta 621.

⁸³ Freiheits-Rede des dermaligen ungarischen Ministers Kossuth Layos [!], siegreichen Vorkämpfers für Volksrechte. Deutsch vorgetragen von dem Juristen Putz aus Tyrol, am 13. März 1848, am Brunnen, im Hofe des Ständehauses. In: Nehring, Karl (Hrg): Flugblätter und Flugschriften der ungarischen Revolution von 1848/49. (= Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München Serie C Bd. 7) München, 1977. 1. Ismerünk azonban még két további korabeli fordítást is, melyek helytállóan nem „Konstitution”-t, hanem „Konstitutionalität”-et használtak. Vö. Friedmann, B.: Die gegenwärtige Lage Oesterreichs. In: Oesterreichs Wiedergeburt seit dem 13. März 1848. Leipzig, 1848. 56. és [Kertbeny Károly]: Oesterreich und die jüngsten Ereignisse in Europa. Von einem Magyaren. Leipzig, 1848. 16.

⁸⁴ Becher, Siegfried Jur. Dr.: Album der glorreichen Ereignisse der Woche vom 12. bis 18. März 1848, nebst einer Sammlung aller in dieser Zeit erschienenen Reden, Aufrufe und Gedichte. Wien, 1848. I. 9.; a hírt március 7-én hozza Bécsből Pozsonyba Eötvös József. In: Kónyi 1896. 39.

⁸⁵ Aus Wien. Die Grenzboten, Jg. 7. (1848) 1. Bd. Nr. 10. 470.

Ezek után azonban jön a politikai gátszakadás, s hirtelen minden összeomlik. A politikai feltételek teljesen megváltoznak, a rendi intézményrendszer újjáélesztésére épülő politikai irányvonal napok alatt semmivé foszlik, s hirtelen nyilvánvalóvá válnak a politikai közeledés mögött meghúzódó elvi különbségek. Az eufória percciben persze ezt még nem lehet világosan látni. A Batthyány-kormány kinevezéskor Andrian még úgy érzi, pont került arra a folyamatra, amelyért ő is immáron két év óta oly következetesen harcolt: „Most Magyarország hozzánk fűződő államjogi viszonya meghatározott. Ez a legnagyobb esemény Magyarország alkotmányos történetében, s elmondhatom, hogy teljes egészében én egyedül vittem ezt ki. Elképzelésem, hogy Magyarország vállaljon részt a mi politikai fejlődésünkben, amit Pozsonyban oly sok igyekezettel kellett keresztülvinnem, s akkoriban csak Kossuthnál és Pázmándynál talált visszhangra, most szabad utat kapott, s ez az elképzelés tűzette napirendre viszonyaink tárgyalását a felirati vitában, s azután Kossuth szerencsétlenül járt indítványához, majd az utolsó felirathoz vezetett. Ez adta a fő lökést forradalmunkhoz, amely ugyanakkor a magyar ügyek új és ragyogó átalakulása előtt nyitotta meg az utat. Ezt pedig tehát, dicsékvés nélkül mondhatom, én vittem ki.”⁸⁶

A győzelmi eufória és a testvéri érzelmeket kifejező emelkedett szónoklatok azonban a néhány hónapja megindult közeledési kísérletek végét is jelentették. A magyar politikai elit felismerve a kedvező történeti pillanatot a perszonálunióhoz lehető legközelebb eső államjogi viszony megteremtésére törekedett, melynek kereteit az áprilisi törvények körvonalazták, de fenntartották az igényt arra, hogy e kereteket, úgy és olyan ütemben, ahogy azt a gyorsan változó politikai körviszonyok és feltételek megengedik, a katonai és pénzügyi önállóság fokozatos érvényesítésével és kiszélesítésével, valamint a külpolitika terén is saját akciókkal fokozatosan továbbfejlesszék a perszonálunió irányába. A közös célokért folytatott együttműködés időszaka lezárult, mielőtt még igazán lendületet kaphatott volna, s a konkurencia és szolidaritás kevert érzése után 1848 őszétől már az egyértelmű szembenállás dominált a – Batthyány szavaival élve – egykori „elvtársak” („Meinungsgenossen”)⁸⁷ között.

Andrian 1858-ban visszatekintve már ekképp összegezte 1848. tavaszi elképzeléseit: „Magyarországnak akkoriban saját alkotmánya, országgyűlése volt – a jelenlegi értelemben vett egységre gondolni sem lehetett akkor; mindaz, amit kívántam és akartam, egy egyesített magyar és német-szláv országgyűlési választmány volt bizonyos, meghatározott közös birodalmi ügyekre. Így amikor március 15-én örültem a Magyarország által kiharcolt engedményeknek (melyek egyébként akkor még nem mentek túl egy a belügyekre, az oktatási és az igazságszolgáltatási ügyekre kiterjedő kompetenciájú saját minisztériumnál), azért örültem, mert abban garanciát láttam a képviseleti formákra nálunk is. (...) Már a rákövetkező napokban, amikor a követelések és az engedmények tovább mentek, elpártoltam a magyarbarátoktól, s a túlzások megakadályozására törekedtem. Hogy mindez az önmagában csak korrekció az egész magyar alkotmány megdöntésére és forradalomhoz vezet, 1848 elején egyáltalán nem sejtettem, ahogy senki más sem, s ha sejtettem volna, nem mertem volna oly veszélyes játékot játszani, már csak azért sem, mert tudtam volna jól, hogy az csak azon az áron lehetséges, amelyet azóta tényleg meg is kellett fizetnünk érte.”⁸⁸

⁸⁶ Andrian-Werburg naplója 8. köt. Wien, 1848. március 16. reggel

⁸⁷ Batthyány levele Andrianhoz, 1847. júl. 1.

⁸⁸ Andrian-Werburg naplója, 15. köt. Bécs, 1858. jan. 12.

ÁGNES DEÁK

Cooperation or competition: an attempt at cooperation among the oppositions in Austria, Bohemia, and Hungary in 1847-1848

It has been noticed by Hungarian and Austrian historians that during 1847 political connections became lively between the opposition movements of the Estates in Hungary and Austria, especially in Lower Austria and Bohemia. Slowly organizing themselves into a party, the Hungarian liberals had been trying since the summer of 1846 to counterbalance hostile government propaganda in German speaking territories by popularizing their ideas in leaflets, newspaper articles and to win the support of the German and Austro-German public. On the other hand, their official party program adopted on June 7, 1847, called Ellenzéki Nyilatkozat [Declaration of Opposition], expresses their solidarity with the struggle by political forces in other parts of the empire against the absolutist government for the introduction of constitutionalism. This solidarity was even more distinctly pronounced at the autumn 1847 session of the Diet in the speeches of Count Lajos Batthyány, Lajos Kossuth and Dénes Pázmándy, Jr. In this process of rapprochement one of the most important figures of the Lower Austrian opposition, Baron Victor Adrian-Werburg played a very important role, establishing personal contacts with Batthyány in the autumn of 1846, and endeavouring to prepare concerted action among the estates in Lower Austria, Bohemia and Hungary. He volunteered to mediate getting access to publishing possibilities in Germany, and personally asked Hungarian politicians of the opposition to include in their programme the issue of constitutionalism in Austria. The paper discusses the various stages of this political rapprochement from the autumn of 1846 until the spring of 1848, also presenting the rather diverging political conceptions in the background of the rapprochement.